

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 27 (2011)

Εκλογές πρώτης, δεύτερης και τρίτης τάξης: κόμματα, ηγεσία, αποχή

Θανάσης Δ. Σφήκας (επιμ.), Το Σχέδιο Μάρσαλ. Ανασυγκρότηση και διαίρεση της Ευρώπης

Τζένη Λαλιούτη

doi: [10.12681/sas.817](https://doi.org/10.12681/sas.817)

Copyright © 2015

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Λαλιούτη Τ. (2015). Θανάσης Δ. Σφήκας (επιμ.), Το Σχέδιο Μάρσαλ. Ανασυγκρότηση και διαίρεση της Ευρώπης. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 27, 209-215. <https://doi.org/10.12681/sas.817>

4dcgi/_w_articles_kathextra_1_22/03/2010_329756 για ένα σύντομο ιστορικό της σχετικής προσπάθειας).

Θανάσης Δ. Σφήκας (επιμ.), *Το Σχέδιο Μάρσαλ. Ανασυγκρότηση και διαίρεση της Ευρώπης*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2011, 342 σελ.

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και η διαθεσιμότητα νέου αρχειακού υλικού οδήγησαν σε ανανέωση τόσο του ερευνητικού ενδιαφέροντος για τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο όσο και των θεωρητικών προσεγγίσεων και των μεθοδολογικών εργαλείων (Nutti 2005: 46-46). Οι πρόσφατες ερευνητικές προσπάθειες χαρακτηρίζονται ειδικότερα από μία ολιστική θεώρηση του Ψυχρού Πολέμου και δίνουν έμφαση στην ιδεολογική και προπαγανδιστική διάσταση της αντιπαράθεσης των δύο στρατοπέδων, των δύο 'ονειρόκοσμων', σύμφωνα με τη διατύπωση της Susan Buck-Morss (2002). Σε ό,τι αφορά τον λεγόμενο 'ελεύθερο κόσμο', το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ αποτελούν κομβικά σημεία για την αποκρυστάλλωση της αμερικανικής ψυχροπολεμικής ιδεολογίας και στρατηγικής.

Το πρόσφατο συλλογικό έργο, σε επιμέλεια του Θανάση Σφήκα, με τίτλο *Το Σχέδιο Μάρσαλ. Ανασυγκρότηση και διαίρεση της Ευρώπης* εντάσσεται σε αυτό το ρεύμα της κριτικής επανεξέτασης όψεων του Ψυχρού Πολέμου και αποτελεί πρωτότυπη και νηφάλια συμβολή στη σχετική βιβλιογραφία. Επιλέγοντας ως μεθοδολογική αφετηρία το παράδειγμα της *διεθνούς ιστορίας*, το έργο απομακρύνεται από μία ελληνοκεντρική προσέγγιση του Σχεδίου Μάρσαλ για να αναδείξει πληρέστερα τη σημασία του στη διαμόρφωση του μεταπολεμικού κόσμου και τις σχέσεις του με τις ιδεολογικές διεργασίες του 20ού αιώνα.

Το Σχέδιο Μάρσαλ αποτελεί μέχρι σήμερα αμφιλεγόμενο ζήτημα στη βιβλιογραφία. Κεντρικό σημείο στη σχετική συζήτηση είναι η σύνδεση τόσο αυτού όσο και του Δόγματος Τρούμαν με την αρχή του Ψυχρού Πολέμου -αρκετοί χαρακτηρίζουν την εξαγγελία είτε του ενός είτε του άλλου ως συμβολική ή και πραγματική έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, παραγνωρίζοντας τις συνέχειες που προκύπτουν σε σχέση με προγενέστερες περιόδους. Η πλειοψηφία ωστόσο των συμβολών του τόμου που επιμελήθηκε ο Σφήκας αφήνει κατά μέρος το ζήτημα της απόδοσης τέτοιων ευθυνών, θεωρώντας ότι δεν είναι αυτό το καθοριστικό στοιχείο για την κατανόηση και ερμηνεία του Ψυχρού Πολέμου. Χρήσιμη είναι εδώ η παράθεση της άποψης του David Reynolds (1990) ότι ο τελευταίος 'δεν ήταν τόσο αποτέλεσμα των ενεργειών των τριών μεγάλων Δυνάμεων, όσο του τρόπου με τον οποίο αυτές οι ενέργειες ερμηνεύτηκαν ή παρερμηνεύτηκαν'. Από τη σκοπιά αυ-

τή, η ιδεολογία και οι πολιτισμικοί παράγοντες, ως καθοριστικά στοιχεία για τη διαμόρφωση αυτών των ερμηνειών, αποκτούν βαρύνουσα σημασία.

Σε κάθε περίπτωση, πάντως, το Σχέδιο Μάρσαλ αποτελεί μία από τις στιγμές-ορόσημα αυτού που ονομάστηκε 'ο αμερικανικός αιώνας' και υπήρξε κρίσιμη συνιστώσα της στρατηγικής για την ανάσχεση του κομμουνιστικού κινδύνου. Στο όραμα του σοσιαλισμού, οι Αμερικανοί αντιπαραθέτουν το δίπτυχο 'ειρήνη και ευημερία' το οποίο μεταφράζεται σε πολιτική, οικονομική και κοινωνική σταθερότητα (Paterson 1988: 18-19). Κεντρική θέση σε αυτό το πρόταγμα έχει η έννοια της παραγωγικότητας, η οποία προβλήθηκε ως ένας ουδέτερος, αποϊδεολογικοποιημένος στόχος. Στο συγκεκριμένο πλαίσιο, το Σχέδιο Μάρσαλ αποτελούσε όχημα για την προώθηση του 'αμερικανικού τρόπου ζωής' στον μεταπολεμικό κόσμο (Maier 1991: 273-298), ο οποίος προβάλλει ως στόχο την επίτευξη οικονομικής ανάπτυξης και την εδραίωση της καταναλωτικής ευδαιμονίας ως αναπόσπαστα στοιχεία της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Παρά την προβολή του στόχου της παραγωγικότητας ως πολιτικά ουδέτερου, το Σχέδιο Μάρσαλ είχε σαφώς 'πολιτικά επιθετικούς στόχους', καθώς η αμερικανική βοήθεια λειτουργούσε ως μέσο για θεσμικές και πολιτικές αλλαγές στα ευρωπαϊκά κράτη, σύμφωνα με το φιλελεύθερο πρότυπο. Από την άποψη αυτή, το Σχέδιο Μάρσαλ αποτελούσε κρίσιμο κρίκο της 'αμερικανικής προσπάθειας για την ανακατασκευή του Παλαιού Κόσμου κατ' εικόνα του Νέου'.

Ο Θ. Σφήκας, στο πρώτο κεφάλαιο του τόμου ('Η αμερικανική εθνική ιδεολογία και ο "υπάμενος δίσκος" του Σχεδίου Μάρσαλ'), επιχειρεί μια αποτίμηση της ιδεολογικής φυσιογνωμίας του Δόγματος Τρούμαν και του Σχεδίου Μάρσαλ. Ειδικότερα, αναδεικνύει τη διάσταση της συνέχειας σε ό,τι αφορά τις ιδεολογικές καταβολές του Σχεδίου, ανιχνεύοντας τις βασικές αρχές της αμερικανικής εθνικής ιδεολογίας, όπως αυτή διαμορφώθηκε από τον 19^ο αιώνα αλλά και από τις εμπειρίες του Μεσοπολέμου, σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Οι συγκεκριμένες αρχές αποτέλεσαν το πρίσμα μέσα από το οποίο ερμηνεύτηκε από τους αμερικανούς ιθύνοντες η σύνθετη και ρευστή διεθνής πραγματικότητα κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1940. Ενδεικτικά, αναφέρουμε την έννοια του 'Πρόδηλου Πεπρωμένου', με τις καταβολές της στην προτεσταντική κουλτούρα των εποίκων, η οποία αποτέλεσε κεντρικό μύθο για τον προσδιορισμό της αποστολής του αμερικανικού έθνους σε μία σειρά κρίσιμων ιστορικών περιόδων, όπως και στην περίπτωση του Ψυχρού Πολέμου. Χρήσιμη για την κατανόηση αυτής της διάστασης είναι η υπόμνηση της ιδεολογικής συγκρότησης της αμερικανικής εθνικής ταυτότητας και της ιδεολογικής σύλληψης της έννοιας του εχθρού, σε αντίθεση προς την εθνοτική ή πολιτισμική σύλληψη των εννοιών αυτών στην ευρωπαϊκή ήπειρο.

Από διαφορετική σκοπιά, η Helen Thompson αναδεικνύει στη δική της συμβολή την ασυνέχεια που συνιστά το Σχέδιο Μάρσαλ όσον αφορά τη δέσμευση των ΗΠΑ για μια πολυμερή διεθνή αρχιτεκτονική, όπως αυτή είχε αποτυπωθεί στο θεσμικό σύστημα που προέκυψε από το Bretton-Woods. Η Thompson επισημαίνει καταρχάς ότι η διαμόρφωση του Σχεδίου Μάρσαλ δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως μία προδιαγεγραμμένη πολιτική πράξη, αλλά ως μία από πολλές εναλλακτικές επιλογές, η οποία κατέστη δυνατή λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της εσωτερικής πολιτικής σκηνής των ΗΠΑ μετά τον θάνατο του προέδρου Roosevelt. Υποστηρίζει, επίσης, ότι το Σχέδιο Μάρσαλ κατέστη αναγκαίο λόγω της ανεπάρκειας του θεσμικού συστήματος του Bretton-Woods (Παγκόσμια Τράπεζα, Διεθνές Νομισματικό Ταμείο) να αντιμετωπίσει την οικονομική κρίση που απειλούσε την Ευρώπη το 1947, αλλά και λόγω της αλλαγής στάσης της αμερικανικής ηγεσίας έναντι αυτού. Αξιζει να σημειωθεί ότι αμερικανοί αξιωματούχοι που είχαν πρωτοστατήσει στη δημιουργία του, όπως ο πρώτος διευθυντής του ΔΝΤ, Harry Dexter White, απαξιώθηκαν ως σοβιετικοί πράκτορες, ενώ η μακαρθική καχυποψία στράφηκε και κατά του ίδιου του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου κατά τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η επισήμανση της Thompson ότι ένα βασικό στοιχείο που διαφοροποιεί την επιλογή των ΗΠΑ για παροχή οικονομικής βοήθειας στην Ευρώπη μέσω του σχεδίου Μάρσαλ αντί του ΔΝΤ, αφορά τους όρους της δανειοδότησης που καθεμία από αυτές τις επιλογές συνεπαγόταν. Μέσω του Σχεδίου Μάρσαλ, οι ΗΠΑ αποκτούσαν τη δυνατότητα ευθείας παρέμβασης στην εσωτερική πολιτική των δυτικοευρωπαϊκών χωρών ενώ, σε αρκετές περιπτώσεις, επενέβαιναν στην άσκηση και της εξωτερικής πολιτικής. Η επιλογή του Σχεδίου Μάρσαλ περιόριζε σε σημαντικότερο βαθμό την αυτονομία των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων που εντάχθηκαν σε αυτό, απ' όσα θα επέτρεπε η υπαγωγή τους στο ΔΝΤ.

Ο Ευάνθης Χατζηβασιλείου τονίζει, στη δική του συνεισφορά, ότι το Σχέδιο Μάρσαλ δεν θα πρέπει να εξετάζεται ως μία μονόδρομη διαδικασία που σχεδιάστηκε και εκτελέστηκε από τις ΗΠΑ, αλλά θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και η σημαντική συμβολή των Ευρωπαίων στην τελική διαμόρφωσή του. Ο συγγραφέας θεωρεί ότι το Σχέδιο Μάρσαλ υπήρξε αναγκαίο, αν και όχι επαρκές, όρος για τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Στέκεται ιδιαίτερα στις επιπτώσεις του όσον αφορά τη θέση της Ευρώπης στο μεταπολεμικό διεθνές σύστημα και τη συγκρότηση του πολιτικού και οικονομικού συστήματος των ευρωπαϊκών χωρών. Ειδικότερα, θεωρεί ότι το Σχέδιο Μάρσαλ δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την ανασυγκρότηση ενός νέου τύπου καπιταλισμού στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Επιπλέον, θεωρεί ότι η προώθηση της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας στις ευρωπαϊκές κοινωνίες, που είχαν δοκιμαστεί από τις εμπειρίες του φασισμού και του πολέ-

μου, αποτέλεσε την ιδεολογική αιχμή του δόρατος του Σχεδίου. Ειδικά, σε ό,τι αφορά την ελληνική περίπτωση, υποστηρίζει ότι αυτή δεν είναι αντιπροσωπευτική της συνολικής ευρωπαϊκής εμπειρίας από το Σχέδιο Μάρσαλ λόγω των ιδιαίτερων ιστορικών και πολιτικών δεδομένων που τη χαρακτηρίζουν, με σημαντικότερο τον Εμφύλιο. Σχετικά με τον βαθμό εξάρτησης της χώρας από τις ΗΠΑ και τη δυνατότητα παρέμβασης των τελευταίων, προβάλλει το επιχείρημα ότι η ελληνική περίπτωση αποτελεί εξαίρεση σε σχέση με τον ευρωπαϊκό κανόνα.

Ο Χάγκεν Φλάισερ εξετάζει, στο δικό του κείμενο, μία επιμέρους πτυχή του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Ανασυγκρότησης, την αντισταθμιστική λειτουργία του προς τα ευρωπαϊκά κράτη για την αλλαγή της στάσης των ΗΠΑ έναντι της Γερμανίας και τη 'συρρίκνωση' των οφειλόμενων γερμανικών αποζημιώσεων, ως αποτέλεσμα της αναβάθμισης της τελευταίας σε ανάχωμα έναντι της σοβιετικής απειλής. Σε αυτό το πλαίσιο, εντάσσεται και το ζήτημα των γερμανικών αποζημιώσεων προς την Ελλάδα, η οποία δεν είχε την απαιτούμενη ισχύ για να επηρεάσει τις αποφάσεις των ισχυρών ατλαντικών εταιρών.

Η Chiarella Esposito, με τη σειρά της, στρέφει το ερευνητικό ενδιαφέρον στον τρόπο αξιοποίησης των πόρων του Σχεδίου Μάρσαλ στο εσωτερικό των ευρωπαϊκών κρατών, με σημείο αναφοράς την Ιταλία. Τονίζει ιδιαίτερα ότι η συγκεκριμένη μορφή που έλαβε αυτή η αξιοποίηση σε κάθε χώρα ήταν προϊόν της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στην ιδεολογία και τις πολιτικές των αμερικανών αξιωματούχων που ήταν υπεύθυνοι για την υλοποίηση του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Ανασυγκρότησης, αφενός, και στην εσωτερική πολιτική κατάσταση και το 'έθνικό' παράδειγμα οικονομικής διαχείρισης, αφετέρου, με τον δεύτερο παράγοντα να έχει τον καθοριστικό ρόλο. Αμφισβητεί επίσης τη θέση ότι η εφαρμογή του Σχεδίου Μάρσαλ διεπόταν συστηματικά από τις αρχές του κενυσιανισμού και θεωρεί ότι οι πολιτικές που ακολουθήθηκαν ήταν περισσότερο αποτέλεσμα των ιδιαίτερων αναγκών κάθε περίπτωσης.

Ο Χρήστος Χατζηιωσήφ, στη δική του συνεισφορά στον τόμο, επιλέγει να συγκρίνει την Ελλάδα και τη Γαλλία, όσον αφορά τη μορφή που έλαβε ο οικονομικός προγραμματισμός, στις δύο αυτές χώρες, σε συνάρτηση με την εφαρμογή του Σχεδίου Μάρσαλ. Επισημαίνει ότι η διαφορετική αντίληψη για την αμερικανική βοήθεια, η οποία στην ελληνική περίπτωση προβλήθηκε ως 'ο από μηχανής θεός', είχε άμεσο αντίκτυπο στον σχεδιασμό της εθνικής αναπτυξιακής στρατηγικής αλλά και στον βαθμό ανεξαρτησίας έναντι των αμερικανών ιθυνόντων. Τονίζει, επίσης, ότι ο Εμφύλιος και η στρατιωτική αντιμετώπιση του κομμουνιστικού κινδύνου στερούσε το ελληνικό πολιτικό προσωπικό από ένα ισχυρό διαπραγματευτικό όπλο έναντι των Αμερικανών, το οποίο αντιθέτως εκμεταλλεύτηκαν κατά κόρον οι γάλλοι συνάδελφοί τους για να αμβλύνουν τις επιταγές των ΗΠΑ στον

τομέα της οικονομικής πολιτικής. Ενδεικτική, από την άποψη αυτή, είναι η διαφορετική στάση των αμερικανών συμβούλων στο ζήτημα της μισθολογικής πολιτικής σε Γαλλία και Ελλάδα.

Η Άννα Μαχαίρα, με τη σειρά της, επιχειρεί να φωτίσει μία άλλη πτυχή στη θεώρηση της εξαγγελίας του Σχεδίου Μάρσαλ και της απόρριψής του από τη σοβιετική πλευρά ως σημείου καμπής για την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου. Προβάλλει καταρχάς το επιχείρημα ότι η απόρριψη αυτή δεν θα πρέπει να ερμηνεύεται ως προδιαγεγραμμένη συνέπεια της σοβιετικής ιδεολογίας, πεποίθηση που πηγάζει από την αντίληψη της ΕΣΣΔ ως κατεξοχόν ιδεολογικού κράτους. Η αντίληψη αυτή παραγνωρίζει ότι η διαμόρφωση της σοβιετικής στάσης έναντι των αμερικανικών ενεργειών ήταν προϊόν της αλληλεπίδρασης μεταξύ της ιδεολογικής ανάγνωσης και των πολιτικών προτεραιοτήτων της ηγεσίας της ΕΣΣΔ. Η Μαχαίρα επισημαίνει το ενδιαφέρον που παρουσιάζει η ανάλυση και η επιρροή των σοβιετικών μελετών πολιτικής οικονομίας για το Σχέδιο Μάρσαλ και τονίζει ότι η διαμόρφωση της σοβιετικής στάσης έναντι των επιλογών της προεδρίας Τρούμαν επηρεάστηκε και από ελλιπή πληροφόρηση για τα κίνητρα και τις επιδιώξεις της αντίπαλης πλευράς.

Η Ιωάννα Παπαθανασίου, στη δική της συμβολή, επικεντρώνεται και αυτή στη θέση του Σχεδίου Μάρσαλ από το αντίπαλο στρατόπεδο, εκείνο των κομμουνιστικών δυνάμεων. Επισημαίνει το γεγονός ότι η στάση της ΕΣΣΔ έναντι των αμερικανικών ενεργειών διαμορφώθηκε σταδιακά, με βάση την αποτίμηση εξωτερικών πιέσεων και των δικών της προτεραιοτήτων και όχι ως αποτέλεσμα μιας μονολιθικής, ιδεολογικής ερμηνείας. Αναδεικνύει το γεγονός ότι το Σχέδιο Μάρσαλ, η σοβιετική αντίδραση σε αυτό και η δημιουργία της Κομινφόρμ (1947) αποτέλεσαν μία τομή όχι μόνο σε ό, τι αφορά τη μεταπολεμική διεθνή πραγματικότητα και τη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας της ευρωπαϊκής ηπείρου, αλλά και τη στρατηγική του διεθνούς κομμουνισμού. Όσον αφορά τον τελευταίο, τα παραπάνω κομβικά γεγονότα οδήγησαν στην περιχαράκωση των κομμουνιστικών κομμάτων στο όνομα της περιφρούρησης μιας νέας ιδεολογικής ορθοδοξίας, με οριστική εγκατάλειψη της στρατηγικής των συμμαχιών και των κυβερνητικών συνεργασιών που είχε υιοθετηθεί ευρέως κατά τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια στη Δυτική Ευρώπη. Ανάλογη περιχαράκωση συντελέστηκε και στην Ανατολική Ευρώπη με την παγίωση των μονοκομματικών, υποτελών στην ΕΣΣΔ, κυβερνήσεων. Στο ιδεολογικό επίπεδο, η εξέλιξη αυτή απομάκρυνε οριστικά την προοπτική της προσέγγισης με τον σοσιαλιστικό χώρο, ενώ οδήγησε στη διαμόρφωση από τα κομμουνιστικά κόμματα ενός μανιχαϊστικού λόγου που δικαιολογούσε, βάσει της ιδεολογικής ασυμβατότητας, την ψυχροπολεμική διαίρεση του κόσμου, κατ'

αναλογία προς τον λόγο που εκπορευόταν από τις ΗΠΑ. Από τη σκοπιά αυτή, το έτος 1947 σηματοδοτεί τη μετάβαση από τη 'ρευστότητα στην πόλωση'.

Η Νάση Μπάλτα, στο δικό της κείμενο, εξετάζει τις συνέπειες του Σχεδίου Μάρσαλ στη γαλλική πολιτική σκηνή και στην πολιτική του Γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος σε συνάρτηση και με την εξέλιξη του γερμανικού ζητήματος. Στο πλαίσιο αυτό, δίνει έμφαση στην έντονη κοινωνική και πολιτική κρίση που ταλάνιζε τη Γαλλία στα 1947 και στον εύθραστο χαρακτήρα της Δ' Δημοκρατίας. Επισημαίνει ότι η προσαρμογή του γαλλικού ΚΚ στις θέσεις της Κομμφορμ ήταν μία σταδιακή διαδικασία που ανέτρεψε την επιλογή του να παρουσιάζεται ως κυβερνητικό κόμμα.

Η Δέσποινα Παπαδημητρίου, στη συνεισφορά της στον τόμο, αναδεικνύει τη συμβολή των πολιτισμικών σπουδών στην ανανέωση της ιστοριογραφίας του Ψυχρού Πολέμου και την ιδέα της μερικής ενότητας της αμερικανικής εξωτερικής και εσωτερικής πολιτικής στην περίοδο αυτή, καθώς και τη σημασία του πολιτισμού για τη διαμόρφωση του δυτικού 'ονειρόκοσμου', στην οποία οι ευρωπαίοι διανοούμενοι διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο. Τονίζει επίσης την επίδραση της αμερικανικής εθνικής ιδεολογίας, και ειδικότερα του 'εθνικιστικού οικουμενισμού', στη διαμόρφωση του Δόγματος Τρούμαν και του Σχεδίου Μάρσαλ. Ενδεικτική της σημασίας του ιδεολογικού/προπαγανδιστικού παράγοντα για την αμερικανική ψυχροπολεμική στρατηγική είναι η περίπτωση της άμεσης εμπλοκής της CIA στη σύμψηξη ενός αντικομμουνιστικού μετώπου αποτελούμενου από αμερικανούς και ευρωπαίους διανοούμενους, με επίκεντρο το Συνέδριο για την Ελευθερία στην Κουλτούρα, το 'πολιτισμικό-πνευματικό ισοδύναμο' του Σχεδίου Μάρσαλ, και τη χρηματοδότηση επιφανών περιοδικών στον χώρο της κουλτούρας σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες (*Der Monat, Preuves, Encounter* κ.λπ.). Σε ό,τι αφορά τους κύκλους των διανοουμένων, επισημαίνεται ότι η θεωρία του ολοκληρωτισμού αποτέλεσε τον συνδετικό κρίκο μεταξύ φιλελεύθερων και συντηρητικών και υπήρξε ένας από τους πυλώνες της 'ατλαντικής πολιτισμικής συναίνεσης'.

Στο επίμετρο του τόμου, ο Γιώργος Σταθάκης παρουσιάζει πτυχές της εφαρμογής του Δόγματος Τρούμαν και του Σχεδίου Μάρσαλ στην Ελλάδα, με αναφορά κυρίως στο πρόβλημα της ανασυγκρότησης της ελληνικής οικονομίας. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εκτιμήσεις της αμερικανικής αποστολής, όπως αποτυπώνονται στην έκθεση Porter ότι οι παθογένειες του ελληνικού πολιτικού συστήματος ήταν το κυριότερο εμπόδιο στην ανασυγκρότηση της οικονομίας της χώρας. Η Έκθεση διαπίστωνε επίσης ότι τα οξύτερα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα ήταν εκείνα που τροφοδοτούσαν την κομμουνιστική επιρροή και όχι οι σοβιετικές μεθοδεύσεις, όπως ήθελε η επικρατούσα προπαγάνδα. Το κείμενο αναδεικνύει

επίσης την πλήρη αυτονομία της αμερικανικής αποστολής από την ελληνική κυβέρνηση σε ό, τι αφορά την εφαρμογή του Σχεδίου.

Στα θετικά στοιχεία του τόμου μπορεί να περιληφθεί και το γεγονός ότι οι συγγραφείς εκθέτουν διαφορετικές, σε έναν βαθμό, προσεγγίσεις και ερμηνείες, με αποτέλεσμα να προκύπτει ένας γόνιμος, εσωτερικός διάλογος. Τέτοιο παράδειγμα συνιστά το ζήτημα των ιδεολογικών καταβολών του Δόγματος Τρούμαν και του Σχεδίου Μάρσαλ. Ο Θ. Σφήκας και η Δ. Παπαδημητρίου καταδεικνύουν τις επιρροές της αμερικανικής εθνικής ιδεολογίας και κουλτούρας σε αυτό, εκφράζοντας μία ιδιαίτερα δημοφιλή τάση στη διεθνή βιβλιογραφία σήμερα (Stephanson 2005, Fousek 2000). Αντίθετα, ο Ε. Χατζηβασιλείου εκφράζει τη διαφοροποίησή του από το συγκεκριμένο ρεύμα θεωρώντας ότι οδηγεί σε παραπλανητικές ερμηνείες που δεν απηχούν τις προθέσεις των εμπνευστών της αμερικανικής πολιτικής στον Ψυχρό Πόλεμο.

Ο τόμος αυτός θέτει, επίσης, ένα κεντρικό ζήτημα στη μελέτη της ελληνικής περίπτωσης συνδυάζοντας αντιτιθέμενες μεταξύ τους προσεγγίσεις από την ιστοριογραφία και την πολιτική επιστήμη –το ζήτημα της ένταξής της ως κανονικότητας ή ως εξαίρεσης στην ευρωπαϊκή εμπειρία. Ενδεικτική είναι η διαφορετική προσέγγιση των Χατζηβασιλείου και Χατζηιωσήφ, με τον πρώτο να θεωρεί μη συγκρίσιμη την ελληνική περίπτωση με τα κράτη της Δυτικής Ευρώπης που εντάχθηκαν στο Σχέδιο Μάρσαλ και τον δεύτερο να επιλέγει, επισημαινώντας τις διαφορές που προκύπτουν, την από κοινού εξέταση Ελλάδας-Γαλλίας στο ζήτημα αυτό.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι, πέραν της συμβολής του στη βαθύτερη κατανόηση μιας κρίσιμης περιόδου της ελληνικής και ευρωπαϊκής ιστορίας, το έργο αποκτά εξαιρετική επικαιρότητα στη σημερινή συγκυρία, καθώς αναδεικνύει το ζήτημα των ορίων της εθνικής ανεξαρτησίας σε συνθήκες οικονομικής εξάρτησης, πέραν της εθνικιστικής ρητορείας που κυριαρχεί συχνά στον δημόσιο διάλογο. Φωτίζει, επίσης, τη σχέση της εγχώριας πολιτικής κουλτούρας με τα κυρίαρχα ιδεολογικά ρεύματα του 20ού αιώνα και τις ζυμώσεις που συντελέστηκαν σε αυτό το πλαίσιο σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Ανοίγει, τέλος, τον δρόμο για τη μελέτη και άλλων πτυχών που σχετίζονται με την ελληνική εμπειρία από το Σχέδιο Μάρσαλ, στη συγκριτική της διάσταση, όπως για παράδειγμα ζητήματα που αφορούν τη διαμόρφωση καταναλωτικών και πολιτισμικών προτύπων στη μεταπολεμική περίοδο και την αλληλεπίδραση νεωτερικών τάσεων και παράδοσης.

Τζένη Λαλιούτη

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Buck-Morss, S. (2002). *Dreamworld and Catastrophe: the passing of mass utopia in East and West*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Fousek, J. (2000). *To Lead the Free World: American Nationalism and the Cultural Roots of the Cold War*, The University of North Carolina Press.
- Maier, C. S. (1991). 'Alliance and Autonomy: European Identity and US Foreign Policy Objectives in the Truman Years', στο Michael J. Lacey (επιμ.), *The Truman Presidency*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Nuti, L. (2005). 'On recule pour mieux sauter or "What needs to be done" (to understand the 1970s)', στο S. Pons & F. Romero (επιμ.), *Reinterpreting the End of the Cold War. Issues, interpretations, periodizations*, London: Frank Cass.
- Paterson, T. (1988). *Meeting the Communist Threat. Truman to Reagan*, Oxford: Oxford University Press.
- Reynolds, D. (1990). 'The "Big Three" and the Division of Europe, 1945-48: An Overview', *Diplomacy and Statecraft*, 1: 117-136.
- Stephanson, A. (2005). 'The Cold War considered as a US project', στο S. Pons & F. Romero (επιμ.), *Reinterpreting the End of the Cold War. Issues, interpretations, periodizations*, London: Frank Cass.